

νὸς ὅτι ἐν τῇ σημερινῇ κοινωνίᾳ τ' ἀγαθὰ εἶναι διαμοιρασμένα ἀνίσως, καὶ μάλιστα καὶ παρὰ τὴν φύσιν, καὶ ὅτι ἔνεκα τῆς κληρονομικότητος τῆς περιουσίας ἢ διάκρισις τῆς κοινωνίας εἰς στρώματα δὲν γίνεται φυσικῶς.

(β) Τὸ ζήτημα τῆς ἐγκληματικότητος.

Μία ἄλλη κακὴ κατάστασις ἐντὸς τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας παρουσιάζεται διὰ τῶν ἐγκλημάτων, διὰ τῶν ἐγκληματιῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατ' ἐμὴν γνώμην ἐγκλήματα, δηλαδὴ γενικῶς παραβάσεις τῶν κειμένων νόμων, θὰ συμβαίνουν καὶ ἐντὸς μιᾶς κοινωνίας ἀγίων οὕτως εἶπεῖν, καὶ μάλιστα διότι οἱ ἅγιοι οὗτοι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἅγιοι τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ, ἢ δὲ τάξις ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἔχει, ὅπως εὐρέθῃ, πάντοτε, τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐπιβαλλομένου διὰ τῆς μιᾶς θελήσεως εἰς τὴν ἄλλην, τὴν νικηθεῖσαν. Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι ἐντὸς τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας πολλά, τὰ πλεῖστα τῶν ἐγκλημάτων συμβαίνουν ἔνεκα τῆς ὑφισταμένης οικονομικῆς καταστάσεως. Ὁ Lombroso καὶ ἡ σχολή του παραγνωρίζουν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων παραδεχόμενοι ὅτι πᾶς ἐγκληματίας γεννᾶται ὡς ἐγκληματίας καὶ ὅτι ἐπομένως θὰ ἐγκληματίσῃ οἷα δήποτε καὶ ἐὰν ἦτο ἡ οικονομικὴ του κατάστασις. Αὗτοι παραγνωρίζουν τὸ πᾶν, παραγνωρίζουν ὅτι τὸ ἐγκλημα εἶναι ἔννοια σχετικὴ, σχετικὴ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρὸς τοὺς νόμους τῆς κοινωνίας καὶ ὅτι ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς νόμους ἔχει, ὅπως ἐδείχθη, ὅρια, δηλαδὴ ὅτι π. χ. ὁ φρονεῦων καὶ γυμνῶνων τοὺς ξένους παλαιὸς γερμανὸς δὲν ἦτο τότε ἐγκληματίας, ὁ παιδευομένων ἀρχαῖος Ἕλληνας δὲν ἦτο ἐγκληματίας, δὲν εἶναι ἐγκληματίας καὶ σήμερον ὁ παιδευομένης ὅπου δὲν ὑπάρχει ὁ ἀπαγορευτῶν νόμος ἢ ἡ ἀπαγορευοῦσα ἠθικὴ ἀποψις, καὶ ὅτι τέλος ὁ πτωχὸς καὶ ἄεργος ὁ κλέπτων διὰ νὰ μὴ ἀποθάνουν τὰ τέκνα του ἀπὸ τὴν πείναν δὲν ὑπακούει μὲν εἰς τοὺς νόμους, εἶναι ἄρα τυπικῶς ἐγκληματίας, ἀλλὰ ὄχι διότι ἐγεννήθη ἐγκληματίας, ἀλλὰ διότι ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς νόμους περιορίζεται ἀπὸ ἄλλα ἰσχυρότερα συναισθήματα, ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἀγάπης πρὸς

τὰ τέκνα του κτλ. πολλάκις δὲ καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικά ζωτικά συμφέροντά του. Ἀκριβῶς ἔξεταζομένου τοῦ ἐγκλήματος καθίσταται ἀναγκαία ἡ διάκρισις τριῶν εἰδῶν ἐγκληματιῶν: α) Ἐγκληματιῶν ἐκ ψυχικῆς ἀνωμαλίας, ἡ ὁποία θὰ ἐμφανισθῇ καὶ θὰ ἐγκληματίσῃ παντοῦ καὶ πάντοτε, οἰοῦντο καὶ ἐὰν εἶναι οἱ ὅροι τοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνίας, π. χ. ὁ γεννηθεὶς φονεὺς, ὁ γεννηθεὶς κλέπτης, ἡ γεννηθεῖσα πόρνη, ὁ γεννηθεὶς παιδεραστής κτλ. ἀδιάφορον ἐὰν πλοῦσοι ἢ πτωχοί, πεπαιδευμένοι ἢ ὄχι κτλ., β) ἐγκληματιῶν ἐκ φυσικῆς μὲν διαθέσεως ἀλλ' ἐνεργούντων ἕνεκα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τῆς οικονομικῆς καταστάσεως οἷος π.χ. ὁ ἐξ ὑλικῆς ἀνάγκης φονεύων, κλέπτων, εἰς πορνείαν παραδιδόμενος, κτλ. καὶ γ) ἐγκληματιῶν ἐκ πνευματικῆς στασιμότητος ἕνεκα τοῦ ἀπροστατεῦτως βεβαιωμένου παιδικοῦ βίου, ἐγκληματιῶν ὑπαρξάντων ἀλητοπαίδων. Ὡστε θεωρῶ ἐπίσης ἐσφαλμένην καὶ τὴν δῆθεν «κοινωνιολογικὴν θεωρίαν» περὶ ἐγκλήματος, ἡ ὁποία δὲν λαμβάνει διόλου ὑπ' ὄψιν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγκληματίου. Ἐγὼ δὲ καταλήγω εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ δύο τελευταῖα εἶδη τῶν ἐγκληματιῶν καὶ τῆς ἐγκληματικότητος (β καὶ γ) ἐπιβαρύνουν καὶ καθιστοῦν ὑπεύθυνον τὴν κοινωνίαν ὡς ὑφίσταται.

γ) Τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου

Θὰ ἠδυνάμην ν' ἀναφέρω καὶ τὸν γάμον, ὅπως ὑφίσταται, ὡς μίαν κακὴν κατάστασιν τῆς κειμένης κοινωνίας καὶ τόσα ἄλλα κακά. Μάλιστα ὁ γάμος, ὅπως γίνεται συνήθως, οὔτε ἔχει ἠθικὸν χαρακτῆρα, οὔτε συνάπτεται ἀπὸ ἀπόψεως «εὐγενικῆς» δηλαδὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ὑγείας καὶ τῆς ὠραιότητος καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἔθνους κτλ. Ὁ γάμος κατήντησε, καὶ μάλιστα ἀρχῆθεν ἤδη οὕτως εἰπεῖν μία οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐπιχείρησις. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναπτύξω ἐνταῦθα ὅλα τὰ κακῶς ἔχοντα ἐντὸς τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας. Μόνον τὸν πόλεμον ἀναφέρω ἰδιαιτέρως συντόμως, καὶ τοῦτο διότι ὑπάρχουν οἱ ὑπερασπίζοντες τὸν πόλεμον. Ὁ κοινωνιολογικὸς ἰσχυρὸς λόγος τῶν εἶναι ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι «μέσον ἐπιλογῆς».

Ἄλλὰ οἱ οὕτω σκεπτόμενοι παραγνωρίζουν ὅτι τοῦτο συνέβαινε μόνον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· διὰ πολέμων ἐξηφανίσθη πάντως ἢ μία καὶ ἢ ἄλλη ἀνίκανος ὁμάς, δηλαδή ἢ τότε νικηφόρος ἀνθρωπίνη φυλή, ἢ τὸ νικηφόρον κοινωνικὸν γένος ἦτο καὶ τὸ φυσικῶς ἰκανώτερον, τὸ ὁποῖον ἐπομένως καὶ διτηρήθη καὶ ἐξειλίχθη κληρονομικῶς. Ἄλλ' ἀναπτυχθείσης τῆς πολεμικῆς τέχνης καὶ ἀναπτυχθέντων τῶν μέσων διεξαγωγῆς πολέμου ἔχθη ἀφ' ἑαυτῆς ἐκείνη ἢ ἔννοια τοῦ πολέμου ὡς μέσου ἐπιλογῆς μεταξὺ τῶν ἔθνων ¹⁾. Οὐδέποτε δὲ ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος μέσον ἐπιλογῆς μεταξὺ τῶν ἀτομικῶν ἀνθρώπων ἐνὸς ἔθνους ἢ μιᾶς πολιτείας, ἀπεναντίας εἶναι ὁ πόλεμος σήμερον καὶ μέσον ἐπιλογῆς καὶ ἀναδείξεως τῶν ἀτομικῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὀλιγωτέραν ἀξίαν· διότι πολεμεῖ μὲν καὶ καταστρέφεται ἐν τῷ μετώπῳ ἀκριβῶς ὁ ὑγιέστερος πληθυσμὸς, μένει δὲ ἀνέπαφος σχεδὸν ὁ ἀσθενής καὶ γεροντότερος. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ πόλεμος φαίνεται ὅτι εἶναι ἀναγκαῖος ἕνεκα τῆς ἔθνικῆς ἰδέας· τὸ ἔθνος θέλει τὴν πρόοδόν του διὰ κατακτήσεως νέων μερῶν διὰ τὸν πληθυσμὸν του καὶ προϊόντων πρώτης φύσεως πρὸς ἐπεξεργασίαν καὶ πλουτισμὸν, ἢ εἰσέρχεται εἰς πόλεμον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας καὶ τῶν εἰς αὐτὸ ἀνηκόντων προϊόντων της. Ἄλλὰ τότε ἡ μόνη ὀρθὴ ἀποψις τοῦ πολέμου εἶναι αὕτη ὅτι, ἐφ' ὅσον τὰ προϊόντα πρώτης φύσεως δὲν εἶναι δυνατὸν ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τῆς ἠθικῆς τάσεως καὶ τῆς ἐνεργείας της μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων ὑλικῶν ζωτικῶν συμφερόντων νὰ εἶναι διανεμημένα ἕξ ἴσου (ἀναλογικῶς), ἐφ' ὅσον δὲν εὐρίσκεται διέξοδος τις ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὁ πόλεμος θὰ εἶναι μὲν ἀναγκαῖος, ἀλλὰ θὰ εἶναι πάντοτε μία κατάστασις ἀντιφάσκουσα πρὸς τὴν ἰδεολογίαν «ὁ ἀνθρώπος νὰ ἔχη ἀ-

¹⁾ Καὶ ὁ Steinmetz Philosophie des Krieges 1907 θεωρῶν τὸν πόλεμον ὡς μέσον ἐπιλογῆς περιπίπτει εἰς τὸ σφάλμα τοῦτο ὅτι δὲν διακρίνει πόλεμον μεταξὺ τῶν φυσικῶν πρωτογόνων ὁρδῶν ἀπὸ πόλεμον μεταξὺ σημερινῶν λαῶν. Ὁ Spann Kurz gefasstes System der Gesellschaftslehre ὀνομάζων τὸν πόλεμον ultima ratio, δίκαιον κτλ. ἐδιδάχθη, ὡς ἐλπίζωμεν, ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς Γερμανίας κατὰ τὸν τελευταῖον παγκόσμιον πόλεμον μιᾶν ἄλλην γνώμην, ἄλλωστε θὰ εἶναι ἀπόδειξις μόνον ὅτι εἶναι ἀνεπίδεκτος μαθήσεως.

ξίαν ἀνθρώπου!»). Ὡστε αἷσχος εἶναι ὁ πόλεμος καὶ ἠθικῶς παρατηρούμενος καὶ βιολογικῶς ὡς μέσον ἐπιλογῆς, μᾶλλον ὅτι εἶναι κατ' ἔννοιαν ἀναγκαῖος, δηλαδή ἀναγκαῖος ἕνεκα τῶν ὑλικῶν μέσων τῆς ἀναπτύξεως, τὰ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ μὲν τὸ ἕνα ἔθνος, κρατεῖ δὲ (κυρίως) ἀποκλειστικῶς καὶ ὑπερασπίζεται τὸ ἄλλο.

Γ. Τὰ σχέδια πρὸς μεταρρυθμίσιν τῆς κοινωνίας.

Πράγματι δ' ἐγεννήθη ἤδη ἐξ ἀρχῆς καὶ ὑφίσταται πάντοτε δυσσαρέσκεια κατὰ τῆς ὑπαρχούσης κοινωνικῆς καταστάσεως καὶ τῶν πραγματικῶν σχέσεων τῶν ἐθνῶν. Ἐγὼ δὲ κατέδειξα ἤδη ὅτι ἡ δυσσαρέσκεια αὕτη—δυσσαρέσκεια καὶ ἐκ λόγων τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος καὶ ἐκ λόγων ἰδεολογικῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀνθρώπων—ἐνεργεῖ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὡς αἰτία τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Ἐνταῦθα λαμβάνω ὑπ' ὄψιν τὸ ἄλλο ζήτημα, ὅτι δηλαδή ἐκ τῆς δυσσαρεσκειᾶς ἐκείνης ἐγεννήθησαν σχέδια ὀλόκληρα πρὸς μεταρρυθμίσιν τῆς κοινωνίας. Νεωστὶ εἶναι γνωστὰ αἱ τάσεις αὗται πρὸς μεταρρυθμίσιν ὑπὸ τὸν οὕτως εἰπεῖν τεχνικὸν ὄρον: τὸ κοινωνικὸν ζήτημα. Ἀλλὰ ἐνταῦθα τὸ νέον εἶναι μόνον αὕτη ἡ ἔκφρασις, διότι τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον τῆς ὡς τάσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τόσον παλαιόν, ὅσον καὶ ὁ ἄνθρωπος (ἐξαιρουμένης μόνον τῆς πρώτης οὕτως εἰπεῖν γενεᾶς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους), τὸ δὲ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐπεδόθη εἰς τὴν λύσιν του ἀμέσως ὡς ἀνυψώθη εἰς μίαν ἱκανὴν βαθμίδα ἐξελίξεως. Τὸ κοινωνικὸν ζήτημα, κατὰ τὸ περιεχόμενον του θεωρούμενον, δὲν ἐγεννήθη, διότι δῆθεν ἐσχάτως ἡ κοινωνία ἔχασεν ἐκ πολιτικῶν, οἰκονομικῶν, τεχνικῶν καὶ ἄλλων τινῶν λόγων τὴν προσαρμοστικότητά της, ἀλλὰ εἶναι πρόβλημα αἰώνιον ὑφιστάμενον ἀφ' ὅτου οἱ (πρῶτοι ἤδη) ἄνθρωποι ἔδωσαν μὲν μορφήν εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχικῆς φυσικῆς διαφορᾶς των (κατὰ τὴν δύναμιν τὴν σωματικὴν καὶ τὴν εὐφυΐαν), μετέδωκαν ὅμως τὴν διάταξιν αὐτὴν τῆς κοινωνίας ἕνεκα τῆς ἰσχύος των, ὅπως εἶχε, καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους των, ἀδιάφορον ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν εἶχον τὰ προτερήματα τῶν

γονέων των, οὕτως ὥστε ἐπῆλθε μία κοινωνικὴ κατάστασις ὄχι φυσική, ἀπάρδουσα δὲ καὶ πρὸς τὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐμφανιζομένην ἰδεολογικὴν τάσιν τῆς συνειδήσεως τοῦ «ὀφείλεις!».

Ἐπὶ τούτοις ὑπάρχουν λοιπὸν τρεῖς τάσεις πρὸς λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος ¹⁾; Κατὰ τὴν μίαν τάσιν ἡ σωτηρία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν παντελῆ μεταρρυθμισιν τῶν κειμένων, διότι δι' αὐτῶν γεννῶνται ὅλα τὰ κακῶς ἔχοντα· ἡ τάσις αὕτη ζητεῖ νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἰδιωτικὴν περιουσίαν, δηλαδὴ νὰ κάμῃ κοινήν, κοινωνικὴν τὴν περιουσίαν, νὰ εἰσαγάγῃ ἐλευθερομειξίαν, δηλαδὴ τὸν λεγόμενον κομμουνισμόν τῶν γυναικῶν καὶ νὰ διαλύσῃ τὰ ἔθνη καὶ τὰς πολιτείας καὶ νὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπον κοσμοπολίτην. Εἰς τὴν τάσιν αὕτην ἀνήκουν οἱ σοσιαλισταὶ (καὶ οἱ κομμουνισταὶ καὶ οἱ ἀναρχικοί). Μία ἄλλη τάσις θέλει νὰ διατηρήσῃ τὴν κειμένην τάξιν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκει ὀρθὴν καὶ καλὴν, τελειοποιήσῃ αὐτήν· τὴν τάσιν αὕτην ὀνομάζω τάσιν τῶν ἐλευθέρων συντηρητικῶν. Μία τρίτη τάσις κλίνει περισσότερον πρὸς τὸν σοσιαλισμόν, μᾶλλον ὅτι θέλει νὰ διατηρήσῃ καὶ αὕτη πολὺ ἢ ὀλίγο τὴν κειμένην τάξιν. Ἡ τάσις αὕτη ὀνομάσθη ἡ τῶν μετρίων σοσιαλιστῶν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ δύο αὐταὶ τελευταῖαι σχολαί, οἱ ἐλεύθεροι συντηρητικοὶ καὶ οἱ μέτριοι σοσιαλισταί, ὄσον ἀφορᾷ τὸ κεντρικὸν ζήτημα, ἀντιφάσκουν πρὸς τὸν σοσιαλισμόν, ἐγὼ συντομίας ἕνεκα θὰ διαλάβω περὶ αὐτῶν ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα τὸ κοινωνικὸν μεταρρυθμιστικὸν κόμμα.

α) Τὸ κοινωνικὸν μεταρρυθμιστικὸν κόμμα.

Ἡ κοινωνικὴ λοιπὸν μεταρρυθμιστικὴ αὕτη σχολὴ λέγει ὅτι τὸ κοινωνικὸν ζήτημα θὰ εἶναι λυμένον εἴαν ἡ διαίρεσις τῆς κοινωνίας εἰς στρώματα δὲν βασίζεται ἐπὶ τοῦ πλούτου, οὔτε καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἀλλὰ ἐπὶ φυσικῶν ἰκανοτήτων.

¹⁾ Προσπαθῶ μόνον νὰ εὑρῶ κοινωνιολογικὰ σημεῖα· ἡ ἀκριβὴς ἐπεξεργασία τοῦ προβλήματος ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν τοῦ συγγράμματος τοῦ H e r k n e r, Die Arbeiterfrage, τὸ ὁποῖον μεταφράσθη ἀπὸ τὸν Δ. Καλλιτσουνάκη.

Πρέπει λοιπὸν νὰ γείνη φροντίς ὅπως καταλαμβάνονται αἱ θέσεις ἀναλόγως τῶν φυσικῶν προτερημάτων· ἡ θέσις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ κοινωνίᾳ (τῷ κοινωνικῷ συνδέσμῳ) πρέπει νὰ καθορίζεται διὰ τῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων, ὃ εὐφυῆς πρέπει νὰ δύναται νὰ καταλάβῃ, καὶ ἐὰν ἀκόμη ἐγεννήθη εἰς τὰ κατώτατα στρώματα, θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὰ προτερήματά του. Ἐννοεῖται ὅμως, λέγουν, ὅτι αἱ κατώτεροι τάξεις καὶ τότε πάλιν δὲν πρέπει ν' ἀφήνονται εἰς τὴν τύχην των, ἀλλὰ νὰ καταβάλλεται φροντίς πρὸς ἀνύψωσιν αὐτῶν· πρέπει ν' ἀνιψωθῇ ὁ τρόπος τοῦ βίου των καὶ νὰ εὐρεθῇ μέσον νὰ κατορθώσουν καὶ αὐτοὶ ν' ἀποκτήσουν περιουσίαν.

Ἄλλ' ἀκριβῶς αἱ οὐσιαστικαὶ αὐταὶ προτάσεις τοῦ κόμματος τῶν μεταρρυθμιστῶν τῆς κοινωνίας δεικνύουν φανερώτατα ὅτι τὸ κόμμα τοῦτο δὲν ἐργάζεται σοβαρῶς· αἱ προτάσεις του εἶναι πρῶτον μὲν πρακτικῶς κεναί, ἀποτελοῦνται μόνον ἀπὸ ἠραΐας φράσεις, δεύτερον δὲ παραβλέπουν ἢ παραγνωρίζουν τὸ βιμελιῶδες κακὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλαι προτάσεις τοῦ κοινοῦ μεταρρυθμιστικοῦ τούτου κόμματος, τῶν ὁποίων δυσκόλως εἶναι δυνατὸν νὰ φέρῃ κανεὶς εὐσυνειδήτως τὴν εὐθύνην, ἄλλαι δὲ πάλιν, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ κατακρίνη κανεὶς ἐκ κοινωνιολογικῆς ἀπόψεως.

Πρὸ πάντων παραβλέπει τὸ κόμμα τοῦτο ὅτι ἡ τίσις του νὰ ἰσχύῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὄχι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις, ἀλλὰ οὕτως εἰπεῖν ἡ ἱκανὴ καὶ πλουσία ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα, εἶναι κενὴ φράσις. Ὅχι μόνον συνδέονται πλοῦτος καὶ κοινωνικὴ θέσις (φυσικώτατα) αἰτιολογικῶς, ὃ δὲ πλοῦτος ἀποτελεῖ πρὸ πάντων διὰ τῆς κληρονομικότητος τῆς περιουσίας μετὰ ταῦτα καὶ τὸν λόγον τῆς διαιρέσεως τῆς κοινωνίας εἰς στρώματα, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀδύνατον νὰ ἐξελιχθῇ, ἐξαιρουμένης τῆς ὑψηλῆς ἰδιοφυοῦς εὐφυΐας, ὃ κοινὸς εὐφυῆς ἐλλείπει τῶν μέσων καὶ λοιπὸν καὶ ν' ἀναδειχθῇ ἀπέναντι τοῦ πλουσίου κοινοῦ ἢ καὶ πνευματικῶς ὁμοίου του ἀνθρώπου. Ἀρκεῖ δὲ νὰ ληφθῇ καὶ μόνον τοῦτο ὑπ' ἄψιν ὅτι κοινοὶ ἀνθρώποι ἢ κοινὰ εὐφυΐα ὡς τέκνα μὲν πλουσίων γονέων ζοῦν καὶ ἀναπτύσσονται καλῶς καὶ ἐνεργοῦν ἢ δύνανται νὰ ἐνεργήσουν, ὡς τέκνα ὅμως πτωχῶν γονέων ὑποφέρουν ἢ φυτοζωοῦν. Ὡστε, ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἡ κληρονομι-

κὴ περιουσία, ἢ τάσις πρὸς διαρρυθμίσειν τῆς κοινωνίας οὕτως ὥστε εἰς τὸν ἔχοντα προτερήματα νὰ δοθῇ ἢ πρέπουσα θέσις ἐν τῇ κοινωνίᾳ, εἶναι φ ρ ά σ ι ς ἀ π α τ η λ ή, τὸ δὲ κόμμα τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως ἢ ἀγνοεῖ ἢ προσποιεῖται ὅτι ἀγνοεῖ τὸ κύριον κακὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Δεύτερον ἡ θέλησις τοῦ κόμματος, ν' ἀνυψώσῃ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς τὰ κατώτερα στρώματα, προδίδει μεγαλομανίαν. Διότι, ὅπως κατέδειξα ¹⁾, πρόκειται περὶ ὑπερεκτιμῆσεως τοῦ ἑαυτοῦ των, ὡς ὑπὸ τῶν λεγομένων ἀνωτέρων γίνεται λόγος περὶ τῶν λεγομένων ἀνωτέρων στρωμάτων ὡς εὐφρυστέρων, ἠθικωτέρων καὶ γενικῶς καλυτέρων ἀπὸ τὰ λεγόμενα κατώτερα στρώματα.

Ὡστε σημασίαν θὰ εἶχον μόνον ἐκεῖναι αἱ προτάσεις τοῦ κόμματος τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, αἱ ὁποῖαι τείνουσιν πρὸς πλουτισμὸν τῶν κατωτέρων τάξεων. Ἀλλὰ πάλιν αἱ προτάσεις αὗται εἶναι κοινωνιολογικῶς ἀντικρυσ κακαί. Κατὰ τὰς προτάσεις δηλαδὴ αὐτὰς ὁ λόγος τῆς πτωχείας τῶν κατωτέρων στρωμάτων εἶναι ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν τέκνων των, καὶ λοιπὸν οἱ τοῦ κόμματος θέλουσιν νὰ περιορίσουν τὸν ἀριθμὸν αὐτόν. Πρόκειται λοιπὸν κυρίως περὶ τῆς προτάσεως τοῦ Malthus γνωστῆς ὡς «preventive check». Ἀλλὰ ἡ πρότασις αὕτη, ὅπως διδαχθοῦν αἱ κατώτεροι τάξεις νὰ περιορίσουν τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων των διὰ μέτρων κατὰ τῆς συλλήψεως, θὰ ἐπέφερον ὀλιγανθρωπίαν ἐντὸς τῆς κοινωνίας, τοῦ ἔθνους, καὶ πρέπει λοιπὸν ν' ἀπορριφθῇ διὰ λόγους τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως, ἐκτὸς εἰὰ καθορισθῇ τὸ πρᾶγμα κατ' ἀναλογίαν διεθνικῶς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, διότι ἡ κίνησις τοῦ πληθυσμοῦ ἐνὸς ἔθνους εἶναι κυρίως ζήτημα πνευματικῆς καλλιέργειας μὴ ἐξαρτώμενον πάντοτε ἀπὸ τὴν θέλησιν ἐνὸς νομοθέτου. Ὁ πληθυσμὸς ἐλαττοῦται ἐντὸς ἐνὸς ἔθνους: 1) ἐκ λόγων ὑλιστικῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ πνεύματος, 2) ἐκ λόγων οἰκονομικῶν δυσχερειῶν, 3) ἐκ λόγων ἰδεολογίας, καλυτέρας φροντίδος διὰ ὀλίγα τέκνα καὶ 4) ἐκ λόγων ἀγνώστων (πρὸς τὸ παρόν;) ἴσως φυσιολογικῆς ἢ βιολογικῆς φύσεως, ἐξ ἀγονίας ἕνεκα ἐκφυλι-

1) Πρβλ. ἄνωθι σελ. 234 κ. ἑ.

σμοῦ. Ὡστε καὶ ὁ ἀναλογικῶς διεθνῆς καθορισμὸς τοῦ πλήθους τῶν διαφόρων ἐθνῶν θὰ ἦτο κακός, ἀφοῦ ἔνεκα τῶν αἰτιῶν ἐκείνων τὸ ἀναλογικῶς δικαιωματικῶς πολυπληθέστερον πραγματικῶς θὰ παρουσίαζε πληθυσμὸν ὀλιγώτερον καὶ θὰ ὑπέκυπτεν ἴσως καὶ εἰς τὸ θεωρητικῶς κατ' ἀναλογίαν κατώτερον. Δὲν εἶναι δὲ δυνατὴ καὶ ἡ διὰ νομοθεσίας ἀναστολὴ καὶ καλυτέρευσις καὶ τῶν ἀσχημιῶν τοῦ ἔρωτικοῦ βίου· ἀπατᾷ αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ νομίζων ὅτι νομοθετῶν κατὰ τῆς πορνείας καὶ μοιχείας καὶ τοῦ ἀνιαντισμοῦ καὶ τῆς παιδεραστίας καθαρίζει πράγματι τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τὰς κακὰς αὐτὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἔρωτικοῦ βίου.

Ὡστε τὸ κόμμα τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως ἢ δὲν ἐνόησεν ἢ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐννοήσῃ τὸ θεμελιῶδες κακὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ κληρονομικότης τῆς περιουσίας ἐμποδίζει τὴν ἐνέργειαν τῆς φυσικῆς ἀρχῆς τῆς διαιρέσεως τῆς κοινωνίας εἰς στρώματα, δηλαδὴ τὴν ἐνέργειαν τῆς φυσικῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς (ἀρχικῶς δὲ καὶ σωματικῆς κατὰ τὰς δυνάμεις) ἀνομοιότητος τῶν ἀτομικῶν ἀνθρώπων· ἔνεκα τῆς κληρονομικότητος τῆς περιουσίας μένουσιν ἰκανώτεροι κἄτω, ἀνίκανοι ἐπάνω, ἐκ δὲ τῶν κοινωνικῶν ἀνθρώπων οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον πνευματικῶς διαφόρων τοῦ μὲν τοῦ ἄλλου οἱ μὲν ζοῦν καὶ βασιλεύουσιν διὰ τῶν χρημάτων, τὰ ὑπὸ κληρονομοῦν, οἱ δὲ βασανίζονται καὶ ταλαιπωροῦνται. Ἡ πρώτη πρότασις ἔπρεπε λοιπὸν νὰ εἶναι νὰ δοθοῦν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὴν ἐξελίξιμον ἡλικίαν (τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 20 ἔτους τῆς ἡλικίας) οἱ αὐτοὶ ὅροι πρὸς ἐλευθέρωσιν ἐξέλιξιν. Δεύτερον δὲ, ἐξαιρουμένων τῶν ἀσθενικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἔρωτικοῦ βίου (π. χ. τῆς ἐκ φυσικῆς διαστρωφῆς παιδεραστίας) τὸ θεμελιῶδες κακὸν τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας εἶναι ὁ γάμος ἐν οἰκογενείᾳ, ὅπως αὐτὴ ὑφίσταται. Καὶ τὰ λοιπὰ—ζητήματα, τὰ ὅποια τὸ κόμμα τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἐζήτησε νὰ ἐννοήσῃ καλῶς.

β) Ὁ σοσιαλισμὸς καὶ κομμουνισμὸς.

Ὁ σοσιαλισμὸς καὶ κομμουνισμὸς κατενόησαν τὴν ρίζαν τῶν κακῶς κειμένων ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ προτείνουν ¹⁾: πρῶτον, τὴν κατάργησιν τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας, δηλαδή νὰ γίνωνται κοινὰ τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, ἡ περιουσία, οὕτως ὥστε νὰ μὴ γεννᾶται κανεὶς οὔτε πτωχὸς οὔτε πλούσιος, νὰ ἐξελίσσει δὲ πῶς γεννώμενος ἄνθρωπος ἐλευθέρως διὰ τῶν κοινῶν μέσων· δεύτερον, κατάργησιν τῆς ὑφισταμένης οἰκογενείας, δηλαδή ἐλεύθερον ἔρωτα, ὅπως τὸν ὀνομάζουσι, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν κοινωνίαν πᾶσα ἐρωτικὴ ἀσχημία· τρίτον, τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς πολίτου τῆς γῆς, δηλαδή κατάργησιν τῶν ἐθνικῶν διαφορῶν, οὕτω δὲ καὶ τῶν πολιτειακῶν συνόρων, ὅποτε πλέον δὲν θὰ ὑπάρχη λόγος πρὸς διεξαγωγὴν πολέμων.

Διὰ νὰ ἀποφύγω παρεξηγήσεις ἀναφέρω ὅτι πρέπει κυρίως νὰ γίνεται διάκρισις μεταξὺ σοσιαλισμοῦ καὶ κομμουνισμοῦ καὶ ὅτι αἱ τρεῖς προτάσεις τῶν, τὰς ὁποίας ἀνέφερα, δὲν ἐμφανίζονται πάντοτε ὁμοῦ ὡς σύστημα σοσιαλιστικὸν ἢ κομμουνιστικόν· πρῶτον μὲν εἶναι ὁ σοσιαλισμὸς ἀπέναντι τοῦ κομμουνισμοῦ συγκαταβατικώτερος, ἀφήνων τὸν καθαρὸν προσωπικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀτόμου· δεύτερον δὲ ἀλλάσσει τὸ πρόγραμμα κατὰ τὸ περιεχόμενον του ἀναλόγως τῶν ἐποχῶν ²⁾. Ἀλλὰ αἱ τρεῖς ἐκεῖναι προτάσεις ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα τῶν κατὰ καιροὺς ἀπαιτήσεων τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμιστικῆς αὐτῆς κινήσεως.

Καὶ λοιπὸν ὁ παρατηρῶν τὰς προτάσεις ταύτας δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς καὶ κομμουνισμὸς εὔρε καὶ

¹⁾ Παρατηρῶ ὅτι τὰ Sozialistische Monatshefte, ἰσχυρίζομενα ὅτι παραληρῶ λέγων ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ζητεῖ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἐλευθέρου ἔρωτος, ζητοῦν νὰ καλύψουν μίαν τάσιν σήμερον ὡς μὴ ὀρθὴν θεωρουμένην. Ἐγὼ ὅμως συνοψίζω ὑπὸ τὸν σοσιαλισμὸν καὶ κομμουνισμὸν ὅτι ἱστορικῶς ἐνεφανίσθη ὡς διδασκαλία καὶ πρότασις των.

²⁾ Πρὸβλ. καὶ τὸν Fr. L e n z, Staat und Marxismus.

θέλει νὰ καταστρέψῃ τὴν ρίζαν τῶν κακῶς κειμένων ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ σοσιαλισμὸς καὶ κομμουνισμὸς εἶναι ὡς ἰδέα ἡ μόνη καὶ πραγματικὴ λύσις τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος καὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἐθνικῶν σχέσεων. Οὕτω δὲ τὸ ζήτημα εἶναι μόνον, εἴαν αὐτὸς εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ, εἴαν θὰ πραγματοποιηθῇ ποτὲ καὶ εἴαν πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ, ἐγὼ δὲ εὐρίσκω ὅτι καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ ἐρωτήσεις πρέπει νὰ λαμβάνουν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν.

Τὰ σφάλματα τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ κομμουνισμοῦ εἶναι ταῦτα.

Ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς θέλων νὰ καταργήσῃ τὰς διακρίσεις εἰς στρώματα κοινωνικὰ (εἰς κοινωνικὰς τάξεις) καὶ τὴν ἰδιωτικὴν περιουσίαν ἀγνοεῖ τὴν ἀνθρώπινην φύσιν. Κατέδειξα ἤδη ¹⁾ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν ὅμοιοι. Ἐπειδὴ δέ, ὡς εὐρέθῃ, ἐκ τῆς ἀνομοιότητος πηγάζει καὶ ἡ διαφορὰ τῶν σκοπῶν (τῶν πόθων) τῶν ἀνθρώπων, ἐννοεῖται ὅτι μὲ τὴν αἰωνιότητα τῆς ἀνομοιότητος τῶν ἀνθρώπων ὑφίσταται καὶ ἡ διαίρεσις τῆς κοινωνίας εἰς κόμματα, ἀλλὰ καὶ εἰς στρώματα οἰκονομικὰ καὶ ἡ ἰδιωτικὴ περιουσία καὶ ἡ ἰδιοκτησία (ἡ ὁποία εἶναι μόνον μορφή τῆς περιουσίας). Ἡ περιουσία ἢ ἰδιωτικὴ, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν ὑπῆρξάν ποτε ἄνθρωποι καὶ κοινωνικὰ συστήματα, δὲν παρήχθη, ὅπως ἐσφαλμένως παρεδέχθησαν οἱ σοσιαλίζοντες, διὰ νόμου ἢ δικαίου ἢ συνηθείας· ἡ τοιαύτη γνώμη ἐξηγεῖ ἐσφαλμένως γενικώτερον καὶ τὴν γένεσιν τῶν νόμων, οἱ ὅποιοι, ὅπως κατέδειξα, εἶναι αἱ διατάξεις μιᾶς νικητρίας θελήσεως ἀπέναντι μιᾶς νικηθείσης. Ὁ νόμος ἢ τὸ ἐκ συνηθείας δίκαιον δὲν εἶναι ὁ δημιουργός, ἀλλὰ ἡ ἐπικύρωσις, τὸ μέσον διὰ νὰ ἔχη κῦρος ἢ αἴτησις τῆς νικηφόρου θελήσεως, ἐνταῦθα εἰδικώτερον τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας. Ἡ ἰδιωτικὴ περιουσία πηγάζει ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐπακολούθημα τῆς ἀνομοιότητος καὶ ἐπομένως, τῆς διαφορᾶς τῶν σκοπῶν (τῶν πόθων) τῶν ἀνθρώπων· δηλαδὴ ἡ ἰδιωτικὴ περιουσία εἶναι ἡ ἔκφρασις, ἢ ἀπαίτησις τῆς τάσεως τοῦ ἀτομικοῦ ἀν-

¹⁾ Πρὸβλ. ἀνωθι σελ. 223 κ. ἑ.

θρώπου πρὸς αὐτοσυντηρησίαν, οὔσα τὸ μέσον πρὸς ταύτην. Ὅπως κατεδείχθη, ἕκαστος ἄνθρωπος σκέπτεται κατὰ τελευταῖον λόγον κυρίως τὸν ἑαυτόν του· καὶ κατ' αὐτὰς δὲ ἀκόμη τὰς βιαίας ἐνεργείας πρὸς πραγματοποίησιν σκοπῶν τινῶν, ὅποτε γεννᾶται ἡ ψυχολογική, ἢ κοινωνική ὁμάς, ὁ φορεὶς τοῦ πόθου (τοῦ σκοποῦ) εἶναι ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος ὥστε εἶναι μόνον φαινομενικὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῆς κοινωνικῆς (ψυχολογικῆς) ὁμάδος δὲν σκέπτεται τὸν ἑαυτόν του, ἀλλὰ τὸ ὅλον. Ἡ ἰδέα τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας γεννᾶται λοιπὸν καθαρῶς ψυχολογικῶς ἐκ τῆς τάσεως πρὸς αὐτοσυντηρησίαν καὶ εὐτυχίαν. Ἀλλὰ ἡ ἰδιωτικὴ περιουσία προάγεται ἔπειτα καὶ διὰ τῆς κοινωνικότητος καὶ τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία πάντως διεγείρει πολλάκις καὶ τὴν οὔτως εἰπεῖν καθεύδουσαν ψυχικὴν ἀρχικὴν τάσιν. Διότι περιουσία εἶναι δύναμις καὶ μέσον διὰ νὰ ἰσχύη κανεὶς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἐπηρεάζει κανεὶς τοὺς ἄλλους κατὰ θέλησιν καὶ ἀναλόγως τῶν σκοπῶν του. Διὰ νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τοῦτο ἀρκεῖ μόνον νὰ παρατηρήσῃ πόσον ἢ πολυτέλεια ἐπηρεάζει (τοῦλάχιστον) τὸν ἀπλοῦν ἄνθρωπον καὶ πόσον εὐκόλως κερδίζει κανεὶς διὰ δώρων τοὺς ἄλλους, ὑποχρεῶνων οὔτως εἰπεῖν αὐτοὺς, καὶ τὰ δύο δὲ εἶναι κατὰ κανονικὸν τρόπον δηλαδὴ συνήθως δυνατὰ μόνον διὰ τοῦ πλούτου. Ὁ δὲ πλούσιος ὡς πατήρ θὰ φροντίσῃ ἕξ ἑαυτοῦ, ἢ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ φροντίσῃ ὁ υἱὸς του καὶ περὶ τῆς κληρονομικότητος τοῦ πλούτου, τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας.

Δεύτερον, ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς θέλων νὰ εἰσαγάγῃ τὸν ἐλεύθερον λεγόμενον ἔρωτα δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν πνευματικὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἐξελισσομένου ἀνθρώπου, ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχῃ ἀξίαν ἀνθρώπου. Δὲν ἔχει σημασίαν ὅτι καὶ πνευματικῶς ἀνεπτυγμένοι ἄνθρωποι (μᾶλλον ὅτι γραμματισμένοι καὶ πνευματικῶς ἀνεπτυγμένοι δὲν εἶναι τὸ ἴδιο) περιπίπτουν πολλάκις εἰς ἐρωτικὰ σφάλματα σχετιζόμενοι μὲ πόρνas καὶ ἐπομένως μεταχειριζόμενοι τὸν ἄνθρωπον ὄχι ὡς ἄνθρωπον ἀλλὰ ὡς μέσον πρὸς τινὰ σκοπὸν. Σφάλλει ὁ ἄνθρωπος πάντοτε, κατέδειξα δὲ καὶ ὅτι ἡ ἰσχὺς τῆς ἰδεολογικῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι μεγάλη καὶ ὑποχωρεῖ πάντοτε μὲ ἐλάχιστας ἔξαιρέσεις εἰς τὰς ὑλικὰς ζωτικὰς ἀνάγκas.

Τρίτον τέλος, ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς θέλων νὰ κάμη τὸν ἄνθρωπον κοσμοπολίτην καταστρέφων τὰ σύνορα τῶν πολιτειῶν παραγνωρίζει τὸ βασικὸν ζήτημα, τὴν ἰσχὺν τῶν ἐθνικῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα, ὅπως ἔδειξα, ὑφίστανται κατ' ἑαυτὰ ἔνεκα τῆς ἐθνικῆς διαφορᾶς καὶ ἐμφανίζονται εἰς κρίσιμον στιγμήν καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν ἕξ ὑλικῶν λόγων ἄλλωστε κατὰ σκέψιν ἔχθρῶν των· ἄς ληφθῆ ὑπ' ὄψιν μόνον ἡ στάσις τοῦ προλεταριάτου ἐντὸς ἐκάστου ἔθνους κατὰ τὸν τελευταῖαν παγκόσμιον πόλεμον. Δὲν θέλω ὅμως ν' ἀρνηθῶ ὅτι ἴσως ὑπάρχει μῶλα ταῦτα μέσον πρὸς ἀποφυγὴν πολέμων, μέσον μὴ βλάπτον οὔτε τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασιν οὔτε τὴν πολιτειακὴν αὐτοτελῆ ὑπαρξίν του ¹⁾.

Ὡστε ὁ σοσιαλισμὸς ἀρνεῖται διὰ τοῦ σχεδίου του πρὸς μεταρρῦθμισιν τῆς κοινωνίας ἀπλούστατα τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποῖους ὑφίσταται ὁ κοινωνικὸς βίος καὶ ἡ ἱστορία, δηλ. τὴν ἀνομοιότητα τῶν ἀνθρωπίνων ἀτόμων καὶ τὴν ἀνομοιότητα τῶν ἀνθρώπων ὡς ἐθνῶν (ἀρχικῶς ἀνθρωποφυλῶν). Σοσιαλισμὸς λοιπὸν καὶ κομμουνισμὸς σημαίνουν κυρίως ἀλλαγὴν (προσπάθειαν πρὸς ἀλλαγὴν) τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ βίου (τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας), ὑφίσταται δὲ αὐτὴ ἢ αὐτὴ κατὰ τὸν χαρακτῆρα, ὅπως ἔδειξα, ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπότητος (μὲ τὴν δευτέραν οὔτως εἰπεῖν γενεάν). Ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς δὲν τείνει λοιπὸν οὔτως εἰπεῖν πρὸς μίαν ἀπλὴν μεταρρῦθμισιν, ἀλλὰ πρὸς μίαν ἀντικατάστασιν τῆς ὑφισταμένης, κατὰ τὴν διάκρισιν τῶν κοινωνιῶν, τὴν ὁποῖαν ἔδωσα, πολιτικὸν χαρακτῆρα ἐχούσης κοινωνίας διὰ μιᾶς ἄλλης, ἢ ὁποῖα θὰ ἔχη ὅλως ἄλλοῖον χαρακτῆρα καὶ ἢ ὁποῖα κατ' ἀκολουθίαν δὲν θὰ εἶναι διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως αὐτοὶ εἶναι ἐκ φύσεως καὶ ὅπως ἠμποροῦν νὰ εἶναι.

Ἀλλὰ ἡ ὑπάρχουσα κοινωνία, ὅπως εὐρέθῃ, ἐπηρεάζεται κατὰ τὴν ἐξέλιξίν της καὶ διὰ τῆς ἰδεολογικῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου (διὰ τῆς συνειδήσεως τοῦ «ὀφείλεις!», μιᾶς ἰδιαιτέρας ἰδεολογίας). Τότε δὲ γεννᾶται καὶ ἡ ἐρώτησις, ἐὰν ἡ κοινωνία εἶναι δυνατὸν ἴσως νὰ μετασχηματισθῆ κατὰ τὸ πρόγραμμα τὸ σοσιαλιστικὸν ἢ κομμουνιστικὸν δι' ἐνισχύσεως τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἀλλὰ εὐρέθῃ ἐπίσης ὅτι τοιαύτη ἐνίσχυσις δὲν

¹⁾ Πρβλ. ὅμως καὶ ἄσα εἶπον ἄνωθι σελ. 243 κ. ε. περὶ πολέμου.

εἶναι δυνατή, ὅτι ἡ ἰδεολογικὴ τάσις τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργεῖ πάντοτε (μὲ ὀλιγίστας ἐξαιρέσεις) ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ὑλικῶν ζωτικῶν συμφερόντων τοῦ ἀνθρώπου. Εἶμαι λοιπὸν πράγματι τῆς γνώμης ὅτι παρὰ τῶν κανείναι τὰς διαφορὰς πλούτου καὶ πτωχείας καὶ (ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου πολὺ χειρότερον) τὸν κοινὸν ἀνθρώπον ὡς πλουσίον μὲν τέκνον ζῶντα, ὡς πτωχοῦ δὲ τέκνον ταλαιπωρούμενον, καὶ κοινῶς μὲν ἀνθρώπους ἀναπτυσσομένους διὰ κληρονομικῶν χρημάτων, εὐφυῶς δὲ καταστρεφόμενας ἔνεκα πτωχείας, συναισθάνεται τραυματιζομένην τὴν ἰδεολογίαν του, περιέρχεται δὲ ἕως καὶ εἰς ἀπελπισμόν. Ἄλλ' ὁ ἐπιστήμων ἐρευνητὴς ὀφείλει καὶ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι κατὰ πάντα ταῦτα πρόκειται, ὅπως εὐρέθη, περὶ μιᾶς ἀμεταβλήτου φυσικῆς ἀναγκαιότητος, χωρὶς ἐπίσης νὰ εἶναι δυνατόν ν' ἀρνηθῆ καὶ τοῦτο ὅτι ἡ ἰδεολογικὴ ἐκείνη τάσις τοῦ ἀνθρώπου ἐπέφερε ἱκανὰς τροποποιήσεις εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτήν.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνητῶν μου εἶναι σύντομον· ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς εἶναι ἀπραγματοποίητος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ οὔτε φυσικῶς οὔτε διὰ ἠθικῆς ἢ μιᾶς ἄλλης ἰδεολογικῆς ἀνατροφῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλὰ ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς παρουσιάζεται καὶ ὡς ἐπαναστατικὴ τάσις, δηλαδή δὲν εἶναι μόνον διδασκαλία ὅτι ἡ ὑφισταμένη κοινωνία ἐξελισσομένη θὰ φθάσῃ εἰς σοσιαλισμόν ἢ κομμουνισμόν, ἄλλο ἐπιζητεῖ πολλάκις προλαμβάνων καὶ ἐπιταχύνων οὕτως εἰπεῖν τὸ ἀποτέλεσμα ἐπαναστατικῶς νὰ πραγματοποιηθῆ αὐτὸν διὰ βίας, διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ προλεταριάτου. Ἄλλὰ καὶ εἰς τοιαύτην περίπτωσιν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ αὐτὸς ἐπιτυχίαν, ἀφοῦ, ὅπως εὐρέθη, ἀντιφάσκει πρὸς τὴν ἀνθρώπινον φύσιν. Δηλαδή εἶναι μὲν δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῆ ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς διὰ βίας (ὅπως συμβαίνει τοῦτο νεωστὶ καὶ ἐν Ρωσίᾳ), ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι, ἐὰν θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διατηρηθῆ καὶ ν' ἀποτελέσῃ κοινωνικὴν κατάστασιν πραγματικὴν. Καὶ λοιπὸν ἤδη μόνον τὸ γεγονός ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς οὔτε σήμερον ἐν Ρωσίᾳ ὑφίσταται πράγματι, οὔτε κατωρθώθη κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἀπέτυχε δὲ καὶ διελύθη καὶ ὁσάκις ἰδρῦθη ὡς ἰδιαιτέρα ἀποικία ἀπὸ ἀνθρώπους ὑπὸ τῆς ὁμοίας κοινῆς ἰδεολογικῆς θελήσεως ἐμφοροῦμέ

νοὺς, ὁποτελεῖ νέαν ἀπόδειξιν διὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν μου, ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ ἀντιφάσκουν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὅποια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταβληθῇ διὰ τῆς ἰδεολογικῆς τάσεώς του. Ἡ ἱστορία δεικνύει ὅτι αἱ πρὸς τὰ ἄνω τείνουσαι κατώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις ἐργάζονται μὲν πάντοτε ἐν ὀνόματι τῆς ἐσότητος καὶ ὁμοιότητος ὄλων, διαφροῦνται ὅμως πάλιν ἀμέσως εἰς διαφορὰς κοινωνικὰς τάξεις.

Ἐξ ὄλων τούτων γίνεται κατάδηλον ὅτι καὶ ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς τοῦ Μ a r x δὲν εἶναι ὅπως λέγεται, ἐπιστημονικός, ἀλλὰ μία «Οὐτοπία». Εἶναι «οὐτοπία» διότι πρῶτον μὲν εἶναι ἐσφαλμένη προφητεία ἢ γνώμη του, ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς εἶναι ἢ ἔνεκα τῆς καταστάσεως τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας ἀναγκαίως ἐρχομένη κοινωνικὴ κατάστασις, ἐσφαλμένη καὶ διότι βασίζεται ἐπὶ ἐσφαλμένης ἀπόψεως περὶ τῶν αἰτιῶν τῆς ἐξελίξεως, καὶ διότι εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῇ ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς ἔνεκα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς ἰδεολογικῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Δεύτερον δὲ ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς εἶναι «οὐτοπία» διότι προϋποθέτει ἄλλα ὄντα καὶ ὄχι τὸν ἀνθρώπον.

Καὶ λοιπὸν γεννᾶται τὸ ζήτημα εἰς ὁ σοσιαλισμὸς καὶ κομμουνισμὸς πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κατὰ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξίν του. Ἐγὼ δὲ ἀποκρούω καὶ τὴν ἀποψιν αὐτήν. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι διὰ νὰ λυθῇ τοιοῦτο ζήτημα ἔπρεπε πρῶτον νὰ ὑπάρχῃ μία γενικῶς παραδεκτὴ γνώμη περὶ ἠθικῆς καὶ ἠθικῆς ἀρχῆς, διότι ἄλλωστε θὰ εἶναι ἢ ἀπάντησις εἰς ἐκείνην τὴν ἐρώτησιν διάφορος ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ ἐγὼ θεωρῶ τὸ πρόβλημα λυμένον, ἄνευ φανταστικῶν ἐκδογῶν λεγομένων φιλοσοφικῶν, διὰ τῆς μόνης πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν ἀνακαλύπτει ἢ ἐρευνα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ὅτι δηλαδή, ὅπως εὐρέθη, πράγματι ἡ κοινωνία, καὶ λοιπὸν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἐξελίσσεται κατὰ τὴν κατεύθυνσιν «ὁ ἀνθρώπος νὰ ἔχη («ὀφείλει!» νὰ ἔχη) ἀξίαν ἀνθρώπου!». Ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς λοιπὸν τείνει ἀκριβῶς θέλων ἢ μὴ θέλων, ἐνσυνειδήτως ἢ ἀσυνειδήτως, πρὸς ἐξα-

φάνισιν τοῦ πρώτου καθήκοντος τοῦ πηγάζοντος ἐξ ἐκείνης τῆς κατευθύνσεως τοῦ πνεύματος, πρὸς ἐξαφάνισιν τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου ὡς προσωπικότητος καὶ ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἐκτὸς τούτου καὶ πρακτικῶς ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας· ἐπειδὴ, ὅπως εὐρέθη, ἢ ἐκ τῆς ἀνομοιότητος τῶν ἀνθρώπων πηγάζουσα ἀντίθεσις τῶν σκοπῶν (ἢ καὶ ἀπλῆ διαφορά τῶν σκοπῶν) εἶναι ἢ (μία) αἰτία τῆς ἐξελίξεως· ἐννοεῖται ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς, ὡς τείνων πρὸς κατάργησιν αὐτῆς, σημαίνει μαρasmus τῶν ἀνθρωπίνου γένους, ἀποτελεμάτως τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Κεφάλαιον τρίτον.

Ἡ φυσικὴ ροὴ τῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν σχέσεων.

Ἐὰν λοιπὸν τὸ κόμμα τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως δὲν εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀπαλλάξῃ τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τὰ κακῶς ἔχοντά της, ὁ δὲ σοσιαλισμὸς ἢ κομμουνισμὸς ἐννοεῖ μὲν τὸ ζήτημα καλῶς καὶ ριζικῶς, δὲν εἶναι ὅμως πραγματοποιήσιμος ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ ἀληθὲς ἰδεῶδες κοινωνίας ἀνθρώπων, ἐξ ἄλλου πάλιν ἐπειδὴ ἡ κοινωνία, ὅπως καὶ ἡ σχέσις τῶν ἐθνῶν, ἔχει τὰ ριζικῶς κακῶς ἔχοντα, τότε γεννᾶται, ἐννοεῖται, ἐκ νέου ἢ ἐρώτησις διὰ ποίων ἄλλων σχεδίων καὶ προτάσεων εἶναι δυνατὸν ν' ἀπαλλαγῇ ἡ κοινωνία τῶν κακῶν της. Ἀλλὰ ἡ ἀπάντησις ἐμπεριέχεται εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐρεῦνας. Ἀληθὴς σωτηρία ἀπὸ τὰ κακῶς ἔχοντα καὶ ἐντὸς τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἐθνῶν εἶναι, ὅπως εὐρέθη, δυνατὴ μόνον διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ χαρακτῆρος τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας, καὶ ὅμως καὶ ἡ μεταλλαγή αὐτῆ εἶναι ἀδύνατος. Ὡστε πᾶν σχέδιον πρὸς μεταρρυθμίσειν τῆς κοινωνίας πρέπει ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ ὅρια ταῦτα: Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας συμβαίνει, ὅπως εὐρέθη, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐπέρχεται μεταβολὴ αὐτῆς, ἀφοῦ συμβαίνει εἰς τὴν διεύθυνσιν, ὥστε ὁ ἀνθρώπος νὰ λαμβάνῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀξίαν ἀνθρώπου· δηλαδὴ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐξέλιξις παράγει ὀλίγον κατ' ὀλίγον

ἐφ' ὅσον τὸ δυνατόν μίαν μορφήν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἐν τῇ ὁποία δὲν θὰ ζῆ πλέον κανεῖς εἰς βάρος τοῦ ἄλλου καὶ ἕκαστος θὰ ἔχη τὴν ἀσφάλειαν βίου ἀπορρέοντος ἀπὸ τὴν ἀπαίτησιν ἐκείνην τῆς πνευματικῆς ἰδεολογικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου· ἐὰν δὲ ἡ ἀπαίτησις αὕτη θὰ ἐπραγματοποιεῖτο, ἐὰν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ ὀλοτελῶς, ἡ ὑφισταμένη πολιτεία θὰ μεταμορφουῖτο εἰς ἕνωσιν ἀνθρώπων ὁργανωμένων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰδίας αὐτῶν κοινῆς θελήσεως, δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ κοινωνία θὰ μετεβάλλετο, ὅπως ἔδειξα, εἰς μίαν ἐπιχειρηματικὴν κοινωνίαν. Ἀλλά, ὅπως εὐρέθη ἐπίσης, ἡ ἀνομοιότης τῶν ἀνθρώπων εἶναι αἰωνίως καὶ ἀνεξαλείπτως ἐν ἐνεργείᾳ, καθ' ὅσον μάλιστα καὶ ἡ πνευματικὴ ἐκείνη ἐξέλιξις δὲν τείνει πρὸς ἀφομοίωσιν ὅλων, ἀλλά, ὡς ἰδεολογικὴ τάσις, μόνον πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν ἀνομοιοτήτων τῶν ἀνθρώπων. Ὡστε καὶ ἂν ἀκόμη θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ τάσις ἐκείνη «ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχη ἀξίαν ἀνθρώπου», μᾶλλον ταῦτα δὲν θὰ κατηγορεῖτο ποτὲ ὡς ἐκβιαστικὸς χαρακτήρ τοῦ κοινωνικοῦ βίου: ἡ κοινωνία ἀνθρώπων ἢ κατ' ἐξοχὴν (ἡ πολιτεία) δὲν θὰ μετεβάλλετο εἰς κοινωνίαν ἐπιχειρηματικὴν, ἀλλὰ θὰ ἐπήρχετο μόνον σύνδεσμος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας μὲ τὴν ἐπιχειρηματικὴν. Πᾶν λοιπὸν σχέδιον καὶ πᾶσα πρότασις πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς πολιτείας πρέπει μὲν νὰ περιέχουν τὰ ἐπακολουθήματα τῆς ἰδεολογικῆς φύσεως (ιδιότητος) τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει ὅμως νὰ συμφωνοῦν καὶ μὲ τὸν φυσικὸν χαρακτήρα του, θὰ ἔχουν δὲ μόνον τὴν σημασίαν ἰδεώδους, τὸ ὁποῖον νὰ κατευθύνῃ πᾶσαν τάσιν πρὸς ἐξάλειψιν τῶν κοινωνικῶς καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν κακῶς ἐχόντων. Τοιοῦτο σχέδιον, τοιαῦται προτάσεις δὲν θὰ ἦσαν παρὰ φύσιν ὅπως αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ ἢ κομμουνισμοῦ, καὶ δὲν θὰ εἶναι ληρήματα καὶ φαντάσματα, ὅπως τὰ δῆθεν ἰδεώδη, τὰ ὁποῖα ἀνέπτυξαν οἱ κατὰ καιροὺς φιλόσοφοι μέχρι σήμερον· ὅτι ἀπετέλουν ἰδεῶδες ἐξαγόμενον ἀπὸ τὴν τάσιν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῆς κοινωνικῆς, ἐπομένως τῆς ἀνθρωπίνης ἐξελίξεως, καίτοι θὰ εἶναι πάντοτε καὶ μόνον ἰδεώδη, διότι, ὅπως εὐρέθη, ἡ ἰσχὺς τῆς ἰδεολογικῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι περιορισμένη, ἐπίσης δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν ὅμοιοι.

Ἐλευθεροπούλου, Ὁ κοινωνικὸς βίος.

Ἡ διαγραφή καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἰδεώδους τούτου δὲν εἶναι θέμα μου ἐνταῦθα· ἐδῶ πρόκειται μόνον περὶ κατανοήσεως τῆς πολιτείας, ὅπως ἔχει ¹⁾. Αὐτὴ λοιπὸν ἢ κατανόησις καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ κοινωνικὸς κατ' ἔξοχὴν βίος (ἢ πολιτεία) καὶ ἡ ἱστορία (ἢ σχέσις τῶν ἐθνῶν) δὲν θ' ἀλλάξουν ποτὲ τὸν χαρακτῆρα των, ὥστε δὲν θὰ λείψουν ποτὲ (τελείως) καὶ τὰ κακῶς ἔχοντα ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ, τῶν ὁποίων ἀνέφερα τὰ κυριώτερα. Ἡ αἰωνία—ὅπως εὐρέθῃ ²⁾, ἄνευ τελικοῦ σκοποῦ—ροή κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἱστορικοῦ βίου ἔχει συντόμως συνομιζομένη οὕτω· ὅ,τι παρουσιάζεται ὡς παγκόσμιος ἱστορία καὶ ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας εἶναι μία αἰωνία ἀλλαγὴ ὑλικῶν καὶ σκοπῶν, μία ἀλλαγὴ, ἢ ὁποία ἔχει ἰδικήν τῆς ἰδιόζουσαν ἐννομίαν καὶ

1) Πρβλ. περὶ τῆς ἰδεώδους αὐτῆς πολιτείας τὸ σύγγραμμά μου Φιλοσοφία· γενικὴ ἀποψις τοῦ κόσμου. Ὑπαινίσσομαι τὰς ἐκεῖ προτάσεις μου ἐνταῦθα συντόμως. Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἢ φυσικὴ ἰδιότης του, δηλαδὴ ἡ διαίρεσις του εἰς στρώματα πρέπει νὰ γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πνευματικῶν ἰδιοτήτων (ικανοτήτων) τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀπαίτησις αὐτὴ εἶναι ἀπαίτησις τῆς ἰδεολογικῆς (τῆς ἠθικῆς) δικαιοσύνης, ἢ δὲ ἀληθῆς πραγματοποίησις τῆς προϋποθέτει ὅτι ὅλα τὰ μέσα τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀνθρώπων μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῆς ἐξελίξεως (μέχρι τοῦ 20 ἔτους τῆς ἡλικίας ἐννοεῖται δὲ διὰ τοὺς πνευματικῶς ἀναδεικνυομένους καὶ περαιτέρω) θὰ γίνουν κοινὰ τῆς πολιτείας καὶ θὰ παραχωροῦνται κοινῶς ἀπὸ τὴν πολιτείαν (τὴν περιουσίαν τῆς πολιτείας). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀληθῆς ἐπιλογὴ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ οὕτω εὐρίσκει καὶ καταλαμβάνει ἕκαστος τὴν πρέπουσαν εἰς αὐτὸν θέσιν ἐν τῇ κοινωνικῇ βίῳ. Ἀλλὰ πρέπει μετὰ ταῦτα νὰ γίνῃ συμφώνως πρὸς τὴν ἀπαίτησιν ὁ ἀνθρώπος νὰ ἔχῃ ἀξίαν ὡς ἀνθρώπος, φροντὶς καὶ περὶ τοῦ κάτω μένοντος, πράγματι (ἐκάστοτε, ἐννοεῖται,) ἀνικάνου πληθυσμοῦ διὰ νὰ ζῇ καὶ αὐτὸς ἀνθρωποπρεπῶς διὰ ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῆς πολιτείας κτλ.

Ἔως ὅτου κατορθωθῇ τοῦτο, θεωρῶ ὅλας τὰς εὐγενικὰς προσπάθειάς, δηλαδὴ τὰς πρὸς ἐπιλογὴν τῶν καλῶν καὶ ὑγειῶν τεινούσας τάσεις, ἐννοεῖται, ὅχι μὲν περιττὰς καὶ ἐσφαλμένας, ἀλλὰ μονομέρεις, διότι σήμερον εἶναι δυνατόν νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν μόνον οἱ ἐξελισσόμενοι πλούσιοι ὅχι δὲ (ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τοῦ γενετύπου καὶ ὄχι τοῦ φαινοτύπου) καὶ οἱ πτωχοί.

2) Πρβλ. ἄνωθι σελ. 183 κ. ε.

συμβαίνει δι' ἰδίων νόμων καὶ αἰτιῶν. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ τοῦ ὕλικου καὶ τῶν σκοπῶν συνίσταται ἐν τούτῳ ὅτι ἐκ γήρατος ἀσθενεῖς ἀριστοκραταὶ ὑποχωροῦν εἰς νέας, αἱ ὁποῖαι ἀνυψοῦνται ὑπὸ τὰ κατώτερα στρώματα μιᾶς ὑφισταμένης καταστάσεως ¹⁾, καὶ ἐκ γήρατος ἀσθενῆ ἔθνη ὑποχωροῦν εἰς νεώτερα καὶ ἰσχυρότερα, τὰ ὁποῖα εἰσέρχονται νέα εἰς τὴν ἱστορίαν ²⁾. Αἱ κατώτεροι λοιπὸν κοινωνικαὶ τάξεις,

1) Ὅτι τὰ κοινωνικῶς κατώτερα στρώματα δὲν εἶναι ἴσως μιᾶ ἀέναος πηγὴ ἀποστέλλουσα πάντοτε ἰκανὸν ὕλικόν πρὸς τὰ ἄνω (πρβλ. B a u r, Einführung in die experimentelle Vererbungslehre 2 ἐκδ. 1914), εἶναι ἀδιάφορον. Διότι δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ζητήματος πῶς καὶ πότε θὰ λάβῃ τέλος ἡ κοινωνία.

2) Ὅτι τὰ ἔθνη (ἀρχικῶς αἱ ἀνθρωποφυλαὶ) δὲν ἐκφυλίζονται καὶ δὲν καταστρέφονται ἐξ ἑαυτῶν, ὅπως λέγουν ἄλλοι, δὲν τὸ θεωρῶ ὀρθὴν βιολογικὴν διδασκαλίαν. Ὁ Schallmayer πρὸ πάντων ὀνομάζει «ἐπιπόλαιον» ἀποψιν τὸ ὅτι τὸ ἔθνος ὅπως καὶ οἱ ἀτομικοὶ ἄνθρωποι γηράσκουν καὶ καταπίπτουν ἢ καὶ ἀποθνήσκουν, ἐξαφανίζονται λέγει ὅτι τὰ σημερινὰ εἶδη τῶν ὀργανικῶν εἶναι οἱ ἐπίγονοι ἀρχαιοτέρων ἀπλουστέρων εἰδῶν καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἐπέρχεται μεταβολὴ ἀλλὰ ὄχι καταστροφὴ (σελ. 259 τοῦ συγγράμματός του). Ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Schallmayer κάμνει ἐνσυνειδήτως σφάλματα διὰ νὰ σώσῃ ἓνα σύστημα. Τὸ σύστημά του τοῦτο εἶναι ὅτι οἱ Κινέζοι, λαός, ὅπως λέγει, ὑψηλῆς πνευματικῆς καλλιέργειας, ὑφίστανται ἀκόμη καὶ ἀναπτύσσονται. Καὶ ὅμως ὁμιλεῖ αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ περὶ «ἐκφυλισμοῦ» δηλαδὴ «χειροτερεύσεως» τῆς «κληρονομικῆς καταστάσεως», περὶ «μεταβολῶν κληρονομικοῦ ὀργανικοῦ εἶδους», αἱ ὁποῖαι συμβαίνουν μαζὺ μὲ τὰς κοινωνικὰς μεταβολὰς καὶ τὰς μεταβολὰς τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας, περὶ ἀρίστων κληρονομικῶν ποιότητων, «τὰ ὁποῖα» καταναλίσκονται διαρκούσης τῆς ἀκμῆς τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας κτλ (σελ. 262). Εἶναι ἀληθές ὅτι προσθέτει, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀναγκαῖον, βασίζεται δὲ ἐπὶ τοῦ βίου τῶν Κινέζων. Ἀλλὰ εἶναι πολλὰ τὰ ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπη κανεὶς κατὰ τοῦ παραδείγματός του τούτου, ἀρκοῦμαι ὅμως μὲ τὴν ὁμολογίαν του ὅτι ἐκφυλισμὸς συμβαίνει. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ Schallmayer παραγνωρίζει ἕνεκα τῆς ἐσφαλμένης γνώμης του περὶ ἐπιλογῆς καὶ τὴν ἀληθῆ ροὴν τῆς ἱστορίας· δὲν νικᾷ τὸ πνευματικῶς περισσότερον προηγμένον ἔθνος, ἀλλὰ (φυσικῶς θεωρούμενον) τὸ ἀκμαῖον, νεαρόν καὶ πνευματικῶς (ἀκόμη) κατώτερον ἔθνος, τὸ ὁποῖον ὅμως παραλαμβάνει (πολλάκις) τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ προϊόντα τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας τοῦ νικηθέντος κατὰ τρόπον ἰδιάζοντα, συμφώνως πρὸς τὴν πνευματικὴν ἰδιοφυίαν του.

τὰς ὁποίας, ὅπως κατεφάνη, μόνον ἐξ ἐσφαλμένων σκέψεων ἐκλαμβάνουν πολλοὶ ὡς ἐκφύλισμα καὶ ὑποστάθμη τῆς κοινωνίας, εἶναι ὀρθῶς ἐννοούμεναι κατ' ἀρχὴν μόνον τὸ μὴ ἀκόμη ἐξελιχθέν, τὸ μὴ ἀκόμη ἀναδειχθέν ὑλικόν. Οἱ χωρικοὶ καὶ τὰ κατώτερα στρώματα εἰς τὰς πόλεις εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἡ πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας ἀντλεῖ νέας δυνάμεις ἡ κοινωνία (ἡ πολιτεία) καὶ τὸ ἔθνος, ἔθνος δὲ μὴ ἐξελθὼν ἀκόμη εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν εἶναι χωρὶς ἄλλον λόγον καὶ ἐκ τῶν προτέρων τὸ ἐκφύλισμα καὶ ἡ ὑποστάθμη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Κεφάλαιον πέμπτον.

Ὁ νόμος τῆς πρακτικῆς κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς ἐνεργείας.

Ἡ πολιτικὴ.

Ἡ κατανοηθεῖσα φυσικὴ ἀναγκαία ροὴ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἱστορικοῦ βίου δὲν ἀπαιτεῖ ὅμως κατ' οὐδένα τρόπον μίαν ἀπαισιόδοξον παραίτησιν ἀπὸ πᾶσαν ἐνεργεῖαν ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ ἐθνικῷ βίῳ· ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραιτηθῇ κανεὶς τῆς ἐνεργείας. Πρὸ πάντων καὶ κυρίως πᾶσα παραίτησις ἐκ δῆθεν θεωρητικῶν λόγων εἶναι συνήθως πρακτικῶς ἀδύνατος· κατὰ τὴν κοινωνικὴν καὶ ἐθνικὴν ἐνεργεῖαν πρόκειται περὶ ὁρμῆς ἀμέσου, περὶ ἐκδηλώσεως μιᾶς ἀμέσου τάσεως, πρόκειται περὶ τούτου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὠθεῖται ἀπὸ τοὺς σκοπούς του, τὰ συμφέροντά του τὰ ὑλικά καὶ τὴν ἰδεολογικὴν του ἄποψιν τῶν κοινωνικῶν καὶ ἐθνικῶν ζητημάτων, νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς δυνατὴν πραγματοποίησίν των. Ἀλλὰ καὶ θεωρητικῶς δὲν ὑπάρχει λόγος δι' ἀπαισιοδοξίαν. Ἐπειδὴ ἡ ἐξέλιξις (τὸ ἀποτέλεσμά της) εἶναι, ὅπως εὐρέθη, ἡ συνισταμένη διαφόρων αἰτιῶν, ἐννοεῖται ὅτι πᾶς ὑλικὸς καὶ ἰδεολογικὸς σκοπὸς (πόθος) πρέπει ν' ἀντιπαρατάσσεται κατὰ παντὸς ἄλλου ὁσχεῖως πρὸς τὸ ζήτημα, εἴαν εἶναι δυνατὴ ἢ ἀδύνατος ἡ πραγματοποίησίς του, ὅπως δὲ εἶπον ἀμέσως ἀνωτέρω, καὶ ὅ' ἀντιπαρατάσσεται καὶ ἀρ'

ἑαυτοῦ ἀναγκαίως ¹⁾). Ὡστε ἡ δυσαρέσκεια μὲ τὴν ἐκάστοτε ὑφισταμένην κοινωνικὴν καὶ ἐθνικὴν κατάστασιν καὶ ἰδιαιτέρως μὲ τὰ κακῶς ἔχοντα τὰ κοινωνικὰ καὶ ἱστορικὰ κατὰ τὰς σχέσεις τῶν ἐθνῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μείνῃ μιὰ ἀπλῆ θεωρητικὴ δυσαρέσκεια, ἀλλὰ θὰ ὠδηγήσῃ ἀναγκαίως καὶ εἰς ἀνάλογον ἐνέργειαν, ἀφοῦ, ὅπως εὐρέθη, ἡ ἐξέλιξις οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἀποτέλεσμα ἐνεργείας ἐκ συμφερόντων ὑλικῶν καὶ ἐξ ἰδεολογίας. Δηλαδή «πολιτεύεται» κανεῖς, προσπαθεῖ νὰ μεταβάλλῃ ἢ νὰ συντηρήσῃ ἢ νὰ διαμορφώσῃ κατὰ τινὰ τρόπον τὴν πολιτείαν, τὸν κοινωνικὸν βίον, συμφώνως πρὸς τοὺς σκοπούς, τοὺς πόθους του.

Ἐνταῦθα γεννᾶται, ἐννοεῖται, τὸ ἐρώτημα, πῶς, ἐπὶ ποίων τινῶν ἀρχῶν πολιτεύεται κανεῖς, ἢ πρέπει, ὀφείλει νὰ πολιτεύεται. Ἀλλὰ ἡ κοινὴ αὕτῃ ἐρώτησις εἶναι ἐσφαλμένη καὶ οὕτω παρήχθησαν καὶ αἱ διάφοροι ἐσφαλμέναι ἀπαντήσεις, τῶν ὁποίων ἔτυχεν αὕτη. Πῶς πρέπει νὰ πολιτεύεται τις, ἢ ἐρώτησις αὕτη πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόβλημα ἀφορῶν ὄχι τοὺς σκοπούς τοῦ πολιτευομένου, ἀλλὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ πολιτεύεται. Ποῖοι πρέπει νὰ εἶναι οἱ σκοποὶ τοῦ πολιτευομένου, ἢ ἐρώτησις αὕτη θὰ εἶχε σημασίαν, ἐὰν ὑπῆρχε μιὰ ἀντικειμενικὴ (διὰ

¹⁾ Εἶναι ματαιολογία νὰ γίνεται λόγος περὶ καλῶν καὶ κακῶν, δικαιολογημένων καὶ ἀδικαιολογητῶν κοινωνικῶν κομμάτων. Οἱ λέγοντες (ὅπως π. χ. ρητῶς ὁ W. Sulzbach εἰς τὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ παραδοξολογικόν, φιλοσοφικὴν καὶ ἀντικειμενικὴν ἀντίληψιν συγγέον σύγγραμμά του Die Grundlagen der politischen Parteibildung 1921) ὅτι ἡ κοινωνιολογία ἔχει ὡς θέμα (ἔχει καθῆκον) «νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον διὰ νομίμων μέσων τὴν ὑπαρξίν (δηθὲν «ἀδικαιολογητῶν») πολιτικῶν κομμάτων» (οὕτως ὁ Sulzbach ἐν σελ. 180), παραγνωρίζουν τὸ καθῆκον τῆς ἀντικειμενικῆς ἐρεῦνης τῆς κοινωνίας (τῆς κοινωνιολογίας). «Ποῖον ἀπὸ τὰ καταπολεμούμενα κόμματα ἔχει δίκαιον» (ἐρώτησις τοῦ αὐτοῦ σελ. 181) εἶναι ἐρώτησις φιλοσοφικὴ ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς φιλοσοφικῆς ἀπόψεως τῆς κοινωνίας, διὰ τὸν ἐρευνῶντα ὅμως τὴν κοινωνίαν ἀντικειμενικῶς (διὰ τὴν κοινωνιολογίαν) εἶναι ἄτοπος ἡ τοιαύτη ἐρώτησις: τὰ κόμματα εἶναι ἐκδηλώσεις σκοπῶν καὶ ἀντιλήψεων (ὑλικῶν ἢ ἰδεολογικῶν) καὶ ὅλα ὑφίστανται δικαίως, διότι ἐν πρώτοις ἀντικειμενικῶς ὑφίστανται ἐξ ἐνδομύχου ἀνάγκης τῶν εἰς κόμματα συνδεομένων. Ὅτι καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Bernstein (ἐν τῷ προλόγῳ εἰς τοῦ Wehbs, Britische Genossenschaftsbewegung (σελ. 5 παρατ. 10),

τὸν φιλόσοφον μία φιλοσοφική) ἀποψις περὶ πολιτείας. Ἄλλὰ οὔτε ἀντικειμενική ἀποψις περὶ πολιτείας εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη, ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀνόμοιοι καὶ ἔχουν διαφόρους πόθους, οὔτε (ἐκ τοῦ ἰδίου λόγου) θὰ ἱκανοποιήσῃ ποτὲ μία φιλοσοφική ἀποψις περὶ κοινωνίας ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Οὕτω δὲ ἕκαστος ἄνθρωπος σκέπτεται τὴν πολιτείαν του ἄλλως πως. Θὰ ἦτο λοιπὸν ἀνόητον νὰ θελήσῃ κανεὶς νὰ ἐκφράσῃ ἀρχὰς φιλοσοφικὰς ὡς σκοποὺς καὶ νόμους διὰ τὸν πολιτευόμενον, ἔκτος ἂν πρόκειται περὶ ἐπιτυχίας μιᾶς φιλοσοφικῆς ἀπόψεως τῆς κοινωνίας. Ναὶ μὲν λέγουν πάλιν οἱ οικονομολόγοι ὅτι ὁ πολιτευόμενος πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς ἐπιστημονικοὺς αὐτῶν καθορισμούς. Ἄλλὰ οἱ οικονομολόγοι αὐτοὶ ἀπατῶνται μὴ γνωρίζοντες ἀκόμη καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ προβλήματός των, τὸ ὅποϊον μὲ ὀλίγας ἔξαιρέσεις, ἀφορώσας περιγραφὰς τινὰς κοινὰς, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν στάσιν τοῦ οικονομολόγου ἀπέναντι τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος· οἰκονομικαὶ βάσεις καὶ τάσεις δὲν εἶναι ἀπόλυτοι νόμοι. Δὲν πρέπει γενικῶς νὰ λησμονῆται ποτε ὅτι εἰς τὴν πολιτικὴν ἔχει σημασίαν ὅχι τὸ ἀντικείμενον καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ ὁ πολιτευόμενος, ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἀντίληψίν του περὶ τῶν ἀντικειμένων συμφώνως πρὸς τοὺς πόθους του. Ἡ πολιτικὴ δὲν εἶναι γεωμετρικῶς ἀναγκαῖον σύστημα ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ μία ἀναγκαιότης ἐκ τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως καὶ τῶν σχέσεων καὶ ἐκ τῆς προσωπικότητος τοῦ πολιτευομένου. Ἡ πολιτικὴ εἶναι τέχνη! Τοῦτο παραγνωρίζουν καὶ ὅσοι ὁμιλοῦν περὶ πολιτικῆς ὡς ἐπιστήμης αὐτοτελοῦς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱστορίας τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας κατὰ διαφόρους καιρούς. Οἱ οὕτω σκεπτόμενοι δὲν ἐννοοῦν ὡς φαίνεται, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη αἱ περιστάσεις ἐπανελάμ-

σοσιαλιστής, κατακρίνει τὴν ὑπαρξίν σοσιαλιστικοῦ κόμματος π. χ. εἰς τὴν γερμανικὴν βουλήν, ἔχει τὸν λόγον του εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Marx, ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς θὰ ἔλθῃ ποτὲ (ἀμέσως) ἀναγκαιῶς. Ἐγὼ μὴ ἔχων, ὅπως ἔδειξα, λόγον νὰ παραδεχθῶ τὴν θεωρίαν τοῦ Marx, ἀλλὰ κατανοῶν ἀντικειμενικῶς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν μηχανισμόν της καταλαμβάνω κάλλιστα τὴν ὑπαρξίν τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος, θεωρῶ δὲ, ὅπως ἔδειξα, καὶ ὡς καθῆκον νὰ ὑπάρχη τοιοῦτο κόμμα.

βάνοντο, ἢ ἐνεργοῦσα προσωπικότης ἴσως δὲν εἶναι ἡ αὐτή. Ἡ ἐρώτησις λοιπόν, πῶς πρέπει νὰ διεξάγεται ἡ πολιτικὴ, πρέπει νὰ ἔχη τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ πολιτευόμενος (κατ' ἀρχὴν, ὅπως εὐρέθη, πᾶς ἄνθρωπος) ἀρύεται τοὺς πόθους τοῦ ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσας κατάστασιν· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ μέσα, κατὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἐνεργῇ ὁ πολιτευόμενος, γενικῶς καθοριζόμενα ἐκ τῆς γνώσεως τῶν κοινωνικῶν μηχανισμοῦ (σχηματισμὸς κόμματος ἢ προσχώρησις εἰς κόμμα κτλ.), ἐξαρτῶνται εἰδικώτερον ἀπὸ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν προσωπικὴν ἀντίληψιν τοῦ πολιτευομένου. 1).

Βασικὴ γενικὴ ἀρχὴ εἶναι τὸ κοινωνικὸν κόμμα, ἄνευ τοῦ ὁποῖου, ὅπως εὐρέθη, κανεὶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνεργήσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν του, τῆς ἀντιλήψεώς του πρὸς διαρρύθμισιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὰ κόμματα, αἰώνια, ὅπως εὐρέθη, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, εἶναι καὶ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα, ὅπως ἐπίσης εὐρέθη, πρὸς πραγματοποίησιν, τῆς ἰδίας ἀντιλήψεως ἀπέναντι ἄλλης, ἕνεκα τοῦ αἰωνίου πολέμου τῶν φιλήσεων. Μᾶλλον ὅτι δὲ κομματικοὶ σκοποὶ (πόθοι, κομματικαὶ φιλήσεις) ἐπιδιώκουν τὴν ἰδικὴν των πραγματοποίησιν ἢ δὲ γνώμη ἐκάστου κόμματος ὅτι ζητεῖ τὸ γενικὸν συμφέρον, τὸ καλὸν τοῦ ὅλου, εἶναι μόνον ζήτημα ἀντιλήψεως, μᾶλλον ταῦτα ἀνυψοῦνται πάντοτε ἢ κατάστασις τῶν κοινωνικῶν σχέσεων· τοῦτο ἀποδεικνύεται σαφέστατα ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας, ἀφοῦ ὑπάρχει, ὅπως ἐφάνη, πράγματι ἐξέλιξις κατὰ τὴν κατεύθυνσιν «ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχη ἀξίαν ἀνθρώπου» τοῦτο δὲ εἶναι καὶ ἄλλος λόγος ὑπὲρ τοῦ κομματισμοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρὸς καταπράυνσιν τῶν τυφλῶν ιδεολόγων, ἐὰν ποτὲ ὁ κομματισμὸς,

1) Ἐὰν ἡ πολιτικὴ εἶναι ἐπιστήμη ἢ ὄχι—ἐγὼ τὴν ὠνόμασα ἐπάνω «τέχνην»—εἶναι ἐνταῦθα ἀδιάφορον. Ἐκ τῶν ὅσων ὅμως λέγω, ἐννοεῖται ὅτι ἡ πολιτικὴ, προσπαθοῦσα νὰ ἐξάγῃ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ πολιτεύεται κανεὶς, τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας, ἀπὸ τὴν μηχανικὴν τοῦ κοινωνικοῦ βίου (πρβλ. ἄνωθι σελ. 188) λαμβάνει χαρακτηριστὴ ἐπιστήμης, χαρακτηριστὴ ἐπιστημονικὸν· ὅτι δὲ εἶναι καὶ ἰτέχνη καὶ πρὸ πάντων τέχνη ἔχει τὸν λόγον του ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξαρτᾶται εἰς πᾶσαν περίπτωσιν καὶ κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν χρῆσιν τῶν γενικῶν ἀρχῶν ἀπὸ τὴν προσωπικότητα.

πηγάζων ὡς ἐφάνη ἐκ τοῦ βίου, θὰ εἶχε ἀνάγκην δικαιολογίας.

Ἐνταῦθα προκειμένου περὶ τῆς τέχνης τοῦ πολιτευτοῦ, δηλαδὴ περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχη τὸ κόμμα τὴν πραγματοποίησιν τῆς κοινωνικῆς του ἀντιλήψεως. Ὁ σπουδαιότερος λοιπὸν τρόπος εἶναι ὅτι ~~τὸ~~ κόμμα πρέπει νὰ εἶναι οργανωμένον κατὰ τρόπον αὐστηρότατον· πρέπει νὰ ὑπάρχῃ γενικὴ ὑπακοὴ εἰς τὸ πρόγραμμα καὶ εἰς τὰς ἀναλόγους πρὸς αὐτὸ ἐκάστοτε ἀποφάσεις τοῦ κόμματος, ἔστω καὶ ἐὰν ἀπαδόν τυχὸν πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἰδιαιτέραν προσωπικὴν ἐπιθυμίαν. Μέχρις οὗτοῦ πραγματοποιηθῇ ὁ κύριος πόθος, οὕτως εἶπεῖν ὁ προπαρασκευαστικὸς διὰ ἰδιαιτάτους σκοποὺς, δὲν πρέπει νὰ γεννᾶται σχίσμα, ἀλλὰ οὐδὲ καὶ νὰ ἐπιτρέπεται. Διὰ νὰ δώσω ἓνα παράδειγμα παρουσιάζον μὲν παραδοξολογίαν, ἀλλ' ἀκριβῶς δεικνύον τὸ τί θέλω νὰ εἶπω, ἀναφέρω ὅτι κοινωνικὸν κόμμα, τὸ ὅποιον συγκροτεῖται πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν πεποιθήσεων, δὲν πρέπει ν' ἀνέχεται διαφορὰν γνώμων καὶ ἀπόψεως ἐντὸς τοῦ κόμματος. Τὸ κόμμα πρέπει νὰ ἐργάζεται ὡς ὅλον τι καὶ ἀδιάιρετον, νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἐνίσχυσίν του διὰ προσλήψεως πάντοτε περισσοτέρων μελῶν καὶ νὰ παρουσιάζεται ἰσχυρόν. Πρέπει νὰ εἶναι ζήτημα τακτικῆς ὅτι πρῶτον πρέπει νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ κύριος σκοπός, ὁ βασικὸς σκοπὸς καὶ ἔπειτα οἱ εἰδικώτεροι διὰ σχηματισμοῦ εἰδικωτέρων κομμάτων. Ἴδου τί ἐννοῶ· εἶναι σφάλλμα τακτικῆς

1) Ἡ πειθαρχία καὶ ἡ τυφλὴ ὑπακοή αἱ ὅποιαι εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ νὰ κατορθώσῃ τὸ πολιτικὸν κόμμα νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοπούς του (τὸ πρόγραμμά του), δὲν προξενοῦν ἀναγκάλως τὴν ὀλιγαρχίαν τῶν ἀρχηγῶν. Ὁ R. M i c h e l s, Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie 1910 νομίζει μὲν ὅτι τοιαύτη ὀλιγαρχία πράγματι παράγεται, ἀλλὰ σφάλλει διότι δὲν διαστέλλει ἀρκετὰ μεταξὺ ὠρισμένων τινῶν περιπτώσεων, καὶ τῆς ἀναγκαιότητος κατ' ἐννοίαν. Ὑποτιμᾷ δὲ ἢ παραγνωρίζει καὶ τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ πλήθους. Ἢδη μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι γίνεται ἀπάρνησις τῶν ἀρχηγῶν, οἱ ἀρχηγοὶ προσκαλοῦνται νὰ δώσουν λόγον καὶ ἀναγκάζονται νὰ παραιτηθῶν, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνεται ἐνταῦθα λόγος κυρίως καὶ κατ' ἀρχὴν περὶ ὀλιγαρχίας. Πρβλ. καὶ P h. A. K o l l e r, Das Massen-und Führerproblem in den freien Gewerkschaften 1920.

ἐντὸς μοναρχίας ἀπολυταρχικῆς νὰ σχηματίζονται κόμματα συνταγματικῆς μοναρχίας, δημοκρατικὰ κόμματα διαφόρου εἴδους, κόμμα σοσιαλιστικόν, κόμμα κομμουνιστικόν καὶ τίς οἶδε καὶ ποῖα ἄλλα, μᾶλλον ὅτι εἶναι εὐνόητα ἕνεκα τῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου νὰ θέλῃ νὰ ἴδῃ ἱκανοποιουμένους τοὺς ἰδιαιτέρους πόθους του. Ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ προπαρασκευῆς ἐπαναστατικῆς ἀνατροπῆς τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας, πᾶς κομματισμὸς ἔπρεπε νὰ εἶναι ζήτημα τακτικῆς καὶ νὰ μὴ ματαιοῦται ἡ ἐπιτυχία διὰ μικροκομματικῶν ἐρίδων καὶ μικροκομματικῆς πάλης.

Οἱ δυσηρεστημένοι λοιπὸν μὲ τὸ καθεστῶς καὶ ἐπιδιώκοντες τὴν πραγματοποίησιν μιᾶς κοινωνίας συμφώνως πρὸς τὴν ἀντίληψίν των, τοὺς πόθους των, δὲν πρέπει νὰ ψέγονται (ἐννοεῖται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ) καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς αἰτία καταστροφῆς κοινωνικῆς. Αὐτοὶ εἶναι ἐν πρώτοις ὁ μοχλός, τὸ ἐλατήριον τῆς ἐξελίξεως. Συνήθως κατακρίνονται μὲν καὶ ψέγονται ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους¹⁾, ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει, διότι λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν μόνον τὸ καθεστῶς, μὲ τὸ ὁποῖον οἱ ψέγοντες ἐκεῖνοι τοὺς δυσηρεστημένους εἶναι εὐχαριστημένοι, καὶ τὸ ὁποῖον, ἐννοεῖται, οἱ δυσηρεστημένοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξασθενοῦν καὶ τέλος τὸ καταστρέφουν καὶ τὸ ἀντικαθιστοῦν μὲ νέον, δηλαδή μὲ νέαν κοινωνικὴν διάταξιν. Ὡστε ὄχι μόνον δὲν εἶναι δυνατόν, ὅπως εὐρέθῃ, νὰ μὴ ὑπάρχῃ δυσαρέσκεια μὲ τὴν κειμένην κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐπιθυμῇ κανεὶς νὰ λείψῃ τοιαύτη δυσαρέσκεια, διότι τοῦτο θὰ ἐσήμαινε μαρασμὸν καὶ ἀποτελμάτως τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι διὰ τὸν κοινωνικὸν καὶ ἐθνικὸν βίον τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου ἢ, ἄλλως λεγόμενον, τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἕνεκα τῆς (μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας) ὁμοιότητος τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεώς των ἀποτελοῦν κοινωνικὴν τάξιν καὶ συνδέονται ὅπως καὶ γενικώτερον ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τῶν πόθων (τῶν σκοπῶν) των εἰς ἓνα κοινωνικὸν κόμμα, ἢ ὡς ἐκ τῆς ἐνιαίας πνευματικῆς των ἰδιότητος ἀποτελοῦν ἓνα ἔθνος, γεννᾶται ἓνα καθῆκον: *π ρ ο φ υ λ ἄ ξ ο υ , ἔ χ ε μ ἔ ρ ι μ ν α ν π ε ρ ἰ τ ο ῦ ἑ α υ τ ο ῦ σ ο υ*. Τοῦτο ἀποτείνεται

1) Ἀριστοτέλης, Πολ. II· 6, 2. III. 6, 6.

εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον θέλοντα τὴν πραγματοποίησιν τῶν κοινωνικῶν του σκοπῶν, ἀποτείνεται εἰς ἕκαστον ἔθνος θέλον τὴν ἀνάπτυξίν του καὶ ἀποτείνεται καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἰδεολογίαν, εἰς τὴν τάσιν ἐκείνην ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «ὄφείλεις!» (ὁ ἀνθρώπος νὰ ἔχη ἀξίαν ἀνθρώπου!). Ἐχε μέριμναν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ σου, διὰ νὰ κατορθώσῃς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν σου, τῶν πόθων σου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, νὰ κατορθώσῃς νὰ διαρρυθμίσῃς τὴν κοινωνίαν σου, ὅπως ἐπιθυμεῖς νὰ εἶναι ἡ κοινωνία. Προφυλάξου, ἔχε μέριμναν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ σου! εἶναι λοιπὸν ἡ βίασις παντὸς τρόπου κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς ἐνεργείας, δηλαδὴ ἀκριβῶς ἡ βίασις πάσης πολιτικῆς ὡς τῆς ἐνεργείας τῆς τεινύσης πρὸς ἀντικατάστασιν (οἷαν δήποτε) τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας (τῆς κειμένης κοινωνικῆς ὀργανώσεως) καὶ τῶν κειμένων σχέσεων τῶν ἔθνῶν ἐν ἀντιθέσει, ἐννοεῖται, πρὸς τοὺς ὑπερασπιζομένους αὐτὰς ἢ ἔχοντας ἄλλην ἀντίληψιν αὐτῶν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἀποτείνεται εἰς ὅλους: προφυλαχθῆτε, ἔχετε μέριμναν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ σας! Ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ κατηγορηματικῆς ἀπαιτήσεως, πρόκειται μόνον περὶ συμβουλῆς ὁμοιαζούσης τὴν συμβουλήν τοῦ ἱατροῦ: νὰ κινῆσαι! Δηλαδὴ εἶναι δυνατὸν νὰ κινῆται ὁ δυνάμενος, ὁ ἔχων τὰς δυνάμεις νὰ κινῆται, αἱ δὲ δυνάμεις δὲν εἶναι αἰώνιαι, αἱ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ἔρχεται τὸ γῆρας. Οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν κοινωνικὴν καὶ ἐθνικὴν δρασίαν προφυλάξου, ἔχε μέριμναν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ σου! εἶναι μία κοινωνιολογικὴ συμβουλή εἰς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατὸν νὰ προφυλάσσει καὶ νὰ ἔχη μέριμναν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατὸν εἰς αὐτόν. Διότι, ὅπως εὐρέθην, παραλύουν καὶ οἱ (ἀτομικοὶ) ἄνθρωποι καὶ τὰ ἔθνη. Ἐπίσης ἡ συμβουλή ἐκείνη, ἡ βίασις τῆς πολιτικῆς, δὲν ἔχει τὴν σημασίαν ὅτι οἱ προφυλαττόμενοι σκοποὶ νὰ ἐπικρατήσουν ποτὲ πάντως. Διότι πρῶτον μὲν δὲν ὑπάρχει λόγος ὅτι πᾶς προφυλασσόμενος καὶ ἀγωνιζόμενος σκοπὸς (ἀδιάφορον ἐὰν ὑλικὸς ἢ ἰδεολογικὸς) εἶναι πραγματοποιήσιμος. Δεύτερον δὲ καὶ ἐὰν ἀκόμη προὑποτεθῆ ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ πραγματοποίησίς του, δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆ ὅτι ἡ ἐξέλιξις (πᾶσα νέα κατάστασις) εἶναι ἡ

συνισταμένη διαφόρων αἰτιῶν καὶ ὄχι τὸ ἀπλοῦν ἀποτέλεσμα μιᾶς καὶ μόνης αἰτίας. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ πρόκειται περὶ ἀποτελέσματος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωσθῆ, ὅπως ἤδη εὐρέθη, ἐκ τῶν προτέρων, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προοραθῆ, πρέπει νὰ γίνεται προσπάθεια πρὸς πραγματοποίησιν πάσης κοινωνικῆς ἀντιλήψεως, παντὸς σκοποῦ ἀτομικοῦ ἀνθρωπίνου καὶ ἔθνικοῦ.

— 586 —

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΜΕΤΣΟΣ